

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

การติดตามภาวะของเด็กและเยาวชนไทยทั้งจากโครงการติดตามสภาวะการณ์เด็กและเยาวชน ในนามโครงการ child watch จากสถาบันเด็กและวัยรุ่นราชนครินทร์ โครงการประเมินเทคโนโลยี และนโยบายด้านสุขภาพ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด(ป.ป.ส) ฯลฯ พบว่า เด็กและเยาวชนของเราจะเรียกได้ว่าอยู่ในภาวะวิกฤต ดังที่ สุภาวดี หาญเมธี(2559:4-6) ได้ รวบรวมข้อมูลสภาวะการณ์ของเด็กไทย ไว้ดังนี้ 1) เด็กช่วงวัย 1-3 ปี มีพัฒนาการไม่สมวัย 25% วัย 4-5 ปี ไม่สมวัย 42% และเด็กปฐมวัยจำนวนถึง 30% มีพัฒนาการล่าช้าโดยเฉพาะด้านภาษา 2) เด็กวัย เรียน (6-12 ปี) 28% มีระดับสติปัญญาต่ำกว่าค่าเฉลี่ยที่ 90 3) ไอคิวเด็กไทยเฉลี่ย 98.6 (ต่ำกว่า มาตรฐานสากลในโลกยุคปัจจุบันที่ IQ=100) และ 48% มีปัญหาระดับสติปัญญาอยู่ในเกณฑ์ต่ำ 4) เด็กวัยรุ่นไทย Chat วันละ 166 นาที เล่นอินเทอร์เน็ตวันละ 198 นาที ดิตเกม 13.1% ถึงขั้นคลั่ง ใคล้ 15.2% นั้นหมายถึง 2,500,000 คน เด็กเล่นเกมใช้เวลา 3.1 ชั่วโมงต่อวัน 30% โดดเรียนเป็น ประจำ 5) เด็กวัยรุ่น 20% สูบบุหรี่ 25% ดื่มสุรา เด็กเคยพบเห็นการเสพยาในโรงเรียน 22% หรือ 2,700,000 คน ทุก 1,000 คน ของเด็กอายุต่ำกว่า 15 ดิตยา 7 คน อายุ 16-20 ปี ดิตยา 32 คน และ 6) เด็กไทยตั้งครรรค์ในวัยเรียนเป็นอันดับ 1 ของเอเชีย ทุก 1,000 คนของวัยรุ่นหญิง 54 คน กลายเป็นแม่ ปี 2554 มีรายงานว่าแม่วัยรุ่น 117,390 คน เฉลี่ยคลอดวันละ 354 คน

ผลสำรวจไอคิวและอีคิวในเด็กไทย ป.1 ปี 2559 ซึ่งกรมสุขภาพจิตได้สำรวจสถานการณ์ ระดับสติปัญญา (IQ) และระดับความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) ประจำปี 2559 ในเด็กนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 ทั่วประเทศ 23,644 คน พบว่า มีคะแนนไอคิวเฉลี่ยอยู่ที่ 98.2 เพิ่มขึ้นจากปี 2554 ที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 94 แต่ก็ยังว่าต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานสากล คือ 100 โดยจำนวนนี้มีไอคิวอยู่ใน เกณฑ์ปกติ 2 ใน 3 หรือร้อยละ 68 โดยรวมพบว่าเด็กที่มีไอคิวสูงเกิน 100 จุดขึ้นไปนั้น มีอยู่ 42 จังหวัด ซึ่งเด็กในเขตอำเภอเมือง มีไอคิว 101.5 นอกเขตอำเภอเมือง ไอคิวเฉลี่ย 96.9 เฉพาะในพื้นที่ กทม.มีไอคิวเฉลี่ย 103.4 อย่างไรก็ตามยังมีเด็กนักเรียนในอีก 35 จังหวัด ที่ไอคิวอยู่ในระดับต่ำกว่า เกณฑ์มาตรฐานและเด็กที่มีระดับสติปัญญาบกพร่อง หรือต่ำกว่า 70 ร้อยละ 5.8 ซึ่งเกณฑ์ มาตรฐานสากลกำหนดว่า ไม่เกินร้อยละ 2 ส่วนมากเป็นเด็กที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและ ภาคใต้ โดยเฉพาะในพื้นที่ทุรกันดารและฐานะไม่ค่อยดี ส่วนผลการสำรวจอีคิวพบว่า เป็นไปตาม เป้าหมายร้อยละ 77 แต่ยังมีอีกจำนวนไม่น้อยที่ต้องได้รับการพัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่มีปัญหาในด้านการ ขาดความมุ่งมั่นพยายาม และขาดทักษะในการแก้ปัญหา (ปิยะสกล สกลสัตยาทร 2559) นอกจากนี้มี ผลการวิจัยที่ศึกษาตัวแปรที่แตกต่างกันไป สรุปปัญหาของการศึกษาปฐมวัยของไทยที่น่าสนใจ สรุปสาระสำคัญได้เป็น 3 ประเด็นหลักๆ คือ 1)เด็กมีค่าเฉลี่ยไอคิวต่ำกว่าระดับสากลและมีระดับ ความเครียดสูงมากในเด็กที่มีการเรียนการสอนด้านวิชาการตั้งแต่ระดับอนุบาล 2)เด็กขาด M.Q. (moral quotient) หรือความมีคุณธรรมจริยธรรม และขาด A.Q. (adversity quotient) หรือ ความสามารถในการอดทนฝ่าฟันอุปสรรค ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องเริ่มปลูกฝังตั้งแต่ยังอยู่ในวัยเด็ก และ

3)เด็กขาดทักษะในการดำรงชีวิต ซึ่งทำให้เด็กหลายคนมีปัญหาในการเข้าสังคมและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นรวมถึงการที่เด็กไม่สามารถดูแลตนเองได้และมีทักษะไม่มากพอที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตัวเอง (มนทกานต์ รอดคล้าย,2559)

โลกในศตวรรษที่ 21 ที่เด็กกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบันเป็นโลกที่มีความไม่แน่นอนและมีความซับซ้อนมาก เพราะเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้โลกทั้งโลกเชื่อมโยงและสื่อสารถึงกันได้อย่างรวดเร็วเป็นโลกไร้พรมแดน จึงเป็นทั้งวิกฤติและโอกาสไปพร้อม ๆ กันขณะเดียวกันเด็กยังเติบโตไปสู่ยุคที่เป็นสังคมผู้สูงอายุ(aging society)อย่างสมบูรณ์แบบ นั่นคือ ถ้าเด็กรุ่นใหม่จะต้องรับภาระผู้สูงอายุที่มีจำนวนถึง 1ใน 4 ของประชากรได้ พวกเขาต้องมึผลผลิตที่มีคุณภาพมากกว่ารุ่นพ่อแม่ ถึง 1 เท่าตัว การที่โลกในศตวรรษที่ 21 เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เด็กและ เยาวชนอาจมีชีวิตที่ติดหล่มตกเป็นทาสของสิ่งเร้าทั้งหลาย อาทิ ยาเสพติด การพนัน แอลกอฮอล์ ได้ง่าย จากการศึกษาวิจัยที่ก้าวหน้าทันสมัยของนักวิทยาศาสตร์นานาชาติหลากหลายสาขาในปัจจุบัน ทั้งด้านประสาทวิทยาศาสตร์ จิตวิทยา และด้านการศึกษาพบว่า การพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชนให้เป็นทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพเพื่อตอบโจทย์โลกยุคใหม่ให้ได้นั้น จำเป็นต้องพัฒนาไปด้วยความเข้าใจต่อธรรมชาติและการทำงานของสมองเป็นสำคัญ ซึ่ง Barkley,(2011) ได้กล่าวว่า การทำงานเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของ EF พื้นฐาน 3 ด้าน คือ ความจำเพื่อใช้งาน(working memory) การยับยั้งคิดไตร่ตรอง (inhibitory control) และ การยืดหยุ่นความคิด(shift/cognitive flexibility) ทำให้เกิดการควบคุมพฤติกรรมนำไปสู่การจัดการเพื่อบรรลุเป้าหมาย มีความมุ่งมั่นที่จะทำให้ถึงเป้าหมายให้ได้ มีการจัดวางการงานแก้ไขสิ่งที่ผิดพลาดเสียหาย ใส่ใจต่อเสียงสะท้อนและมีความยืดหยุ่นทั้งความคิดและพฤติกรรม คล้ายคลึงกับ Kraybill & Bell (2016) ที่ให้ความหมายของทักษะสมอง EF ว่า เป็นกระบวนการทางความคิดและสติปัญญาอันเป็นการทำงานร่วมกันของความจำขณะทำงาน การยับยั้งและความยืดหยุ่นทางความคิด เช่นเดียวกับ ปณิตดา ธนเศรษฐกร (2559) ได้กล่าวถึง EF ว่า คือกระบวนการทำงานของสมองระดับสูงที่ประมวลประสบการณ์ในอดีตและสถานการณ์ในปัจจุบัน มาประเมิน วิเคราะห์ ตัดสินใจ วางแผน เริ่มลงมือทำ ตรวจสอบตนเองและแก้ไขปัญหาตลอดจนควบคุมอารมณ์ บริหารเวลา จัดความสำคัญ กำกับตนเองและมุ่งมั่นทำงานเป้าหมายที่ตั้งใจไว้(goal directed behavior) สอดคล้องกับ สุภาวดี หาญเมธี ประธานสถาบันอาร์แอลจี ได้กล่าวตอนหนึ่งในหัวข้อ "ทางรอดเด็กไทยสู่ศตวรรษที่ 21 เพื่อนำเสนอการขับเคลื่อนงานทักษะสมอง-อีเอฟ ในสังคมไทย ว่า EF (executive functions) เป็นกระบวนการทางความคิด (mental process) ในสมองส่วนหน้าที่เกี่ยวข้องกับความคิด ความรู้สึก และการกระทำ เช่น การยับยั้งคิดไตร่ตรอง การควบคุมอารมณ์ การยืดหยุ่นทางความคิด การตั้งเป้าหมาย วางแผน ความมุ่งมั่น การจดจำและเรียกใช้ข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพการจัดลำดับความสำคัญของเรื่องต่าง ๆ และการทำสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอนจนบรรลุความสำเร็จอันเป็นพื้นฐานของทักษะสำคัญที่ต้องมีในศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้ นวลจันทร์ จุฑาทักติกุล. (2559) ผู้เชี่ยวชาญด้านประสาทวิทยา ศูนย์วิจัยประสาทวิทยาศาสตร์ สถาบันชีววิทยาศาสตร์โมเลกุล มหาวิทยาลัยมหิดล ได้รวบรวมงานวิจัยจากต่างประเทศเกี่ยวกับทักษะสมอง-อีเอฟ(executive functions) พบว่า ความบกพร่องของทักษะสมอง-อีเอฟในเด็กเล็ก หากปล่อยทิ้งไว้โดยไม่ทำอะไร มักจะไม่หายไปเอง แต่จะชัดเจนมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อโตขึ้น และทักษะสมอง-อีเอฟ สัมพันธ์กับความพร้อมทางการเรียนของเด็กมากกว่าไอคิว การอ่านและการคำนวณ ทักษะสมอง-อีเอฟสำคัญต่อ

ความสำเร็จด้านการเรียนในทุกระดับชั้น ตั้งแต่อนุบาล ประถม มัธยมจนถึงมหาวิทยาลัย การทำงาน และการมีชีวิตครอบครัวที่ราบรื่น และเมื่อเด็กเจออุปสรรค ทักษะสมอง-อีเอฟ จะช่วยให้เขาปรับตัว และฟื้นตัวได้หลังจากพบเหตุการณ์วิกฤตลูกขึ้นสู่อัจฉริยะผ่านปัญหาอุปสรรคไปได้

ทักษะสมอง-อีเอฟ เป็นทักษะที่ต้องฝึกฝนและพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับขั้นตอนเรียนรู้ ผ่านประสบการณ์จริงที่หลากหลายไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ช่วงวัย 3-6 ขวบ เป็นช่วงเวลาที่ดีที่สุดในการพัฒนาทักษะสมอง-อีเอฟ ด้านต่าง ๆ ให้กับเด็ก เพราะเป็นช่วงที่สมองส่วนหน้าพัฒนามากที่สุด (นวลจันทร์ จุฑาภักดีกุล, 2559) ในระหว่างที่สมองส่วนหน้าและทักษะสมอง-อีเอฟ ของเด็กยังไม่แข็งแรงตามธรรมชาติของวัย ย่อมเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่ที่ดูแล จะต้องช่วยนำทางพฤติกรรมพร้อมไปกับการฝึกฝนทักษะสมอง-อีเอฟอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอจนทักษะนี้ฝังตัวก่อรูปเป็นโครงสร้างของเซลล์ประสาทในสมองที่แข็งแรงที่จะทำให้เด็กสามารถใช้ทักษะเหล่านี้ในการดำเนินชีวิตของเขาได้ด้วยตนเองเมื่อเติบโตขึ้นและใช้ชีวิต(สุภาวดี หาญเมธี, 2006) มีงานวิจัยพบว่า การมีเครือข่ายของพ่อแม่สัมพันธ์กับประสิทธิผลการเรียนของลูก โดยหากพ่อแม่มีส่วนร่วมในโรงเรียนจะช่วยทำให้ผลการเรียนของลูกดีขึ้นและมีโอกาสน้อยที่จะเลิกเรียนกลางคันในระบบโรงเรียนและยังพบว่าระดับความใกล้ชิดกับเครือข่ายมีความสัมพันธ์กับการปรับตัวที่ดีของเด็กรวมทั้งการลดพฤติกรรมรุนแรงต่าง ๆ ด้วย โดยรวมแล้วเครือข่ายครอบครัวมีส่วนช่วยให้เด็กมีสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจที่ดีรวมทั้งมีส่วนป้องกันปัญหาต่าง ๆ ด้วย ดังนั้น เด็กที่มีความผูกพันกับพ่อแม่จะมีความสามารถทางสังคมที่ดีในวัยต่อมาและหากเด็กได้รับประสบการณ์ทางสังคมหลากหลายจะทำให้เด็กมีพฤติกรรมที่ดีและมีทักษะด้านสังคมเพิ่มขึ้น (รักลูกบุ๊กส์, 2554:22) การเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟสำหรับเด็กปฐมวัยเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องทำให้เกิดขึ้น ด้วยกุญแจที่ว่า “ปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูปครูผู้สอน ปฏิรูปการดูแลเด็กทั้งในบ้านและนอกบ้านตั้งจุดมุ่งหมายในการพัฒนาเด็กคือเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มากกว่าจะเป็นแค่คนเก่งเท่านั้น” เด็กทุกคนมีศักยภาพที่จะมีทักษะสมอง-อีเอฟกันทั้งนั้น แต่ทักษะสมอง-อีเอฟของเด็กคนไหนจะแข็งแรงพาให้ชีวิตสำเร็จหรืออ่อนแอจนเป็นปัญหากับชีวิตก็ขึ้นอยู่กับว่าพ่อแม่และครูได้ช่วยให้เด็กแต่ละคนมีโอกาสพัฒนาทักษะสมอง-อีเอฟ ได้มากน้อยเพียงไร

ทฤษฎีพื้นฐานและแนวคิดที่นำไปสู่การกำหนดกรอบความคิดเกี่ยวกับรูปแบบการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟ สำหรับเด็กปฐมวัยนั้น คณะผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีพื้นฐานและแนวคิดในการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟ ได้แก่ทฤษฎีมานุษยนิยมตามแนวความคิดของ Maslow ทฤษฎีพัฒนาการทางบุคลิกภาพตามแนวความคิดของ Freud และ Erikson ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาแนวความคิดของ Piaget ทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมของ Vygotsky และแนวคิดการมีส่วนร่วม และแนวคิดการเล่นตามรอยพระยุคลบาท(ขวัญฟ้า รังสิยานนท์และคณะ, 2560 ; ณรงค์ วารีชล, 2551; ประเสริฐ บุญเกิดและคณะ, 2556; พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) , 2545; พิชรี ผลโยธิน, 2560, อรุณี หรรดาล, 2548) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ทฤษฎีมานุษยนิยมตามแนวความคิดของ Maslow ได้ศึกษาถึงความต้องการของมนุษย์ โดยเขาเชื่อว่านิสัยการปรับตัว บุคลิกภาพ รวมทั้งพฤติกรรมในการป้องกันตนเองของมนุษย์เกิดจากประสบการณ์ที่ผ่านมา มนุษย์ทุกคนจะมีความต้องการในการแสวงหาสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการให้กับตนเอง ซึ่งความต้องการของมนุษย์มีหลายอย่าง ตั้งแต่ความต้องการขั้นพื้นฐานถึงความต้องการขั้นสูง แต่มนุษย์จะต้องมีการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานก่อนจึงจะ

สามารถตอบสนองความต้องการชั้นอื่น ๆ ต่อไปได้ ลักษณะความต้องการ ตามหลักของ Maslow สามารถอธิบายได้ดังนี้ ชั้นที่ 1 ความต้องการทางร่างกาย ความต้องการด้านร่างกายเป็นความต้องการ ชั้นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตอันได้แก่ อาหาร น้ำ อากาศ การพักผ่อน การขับถ่าย เป็นต้น ชั้นที่ 2 ความต้องการความปลอดภัยและมั่นคง บุคคลมีความต้องการความปลอดภัยและมั่นคงในชีวิต ซึ่งได้แก่ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยจากการคุกคาม ปราศจากความวิตกกังวล ตลอดจนการหลีกเลี่ยงอันตรายหรือความเจ็บปวดต่าง ๆ ชั้นที่ 3 ความต้องการความรักและเป็นเจ้าของ บุคคลมีความต้องการความรัก และอยากให้ตนเป็นที่รัก เป็นที่ยอมรับจากกลุ่ม โดยปกติแล้วบุคคลมักจะอยู่ร่วมกัน ดังนั้น จึงต้องการความรัก ต้องการมีส่วนร่วมในกลุ่มและให้การยอมรับตนเอง ชั้นที่ 4 ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องจากผู้อื่น คือ ความต้องการที่จะให้ผู้อื่นมายกย่องตนนี้เป็นความปรารถนาของบุคคลที่ทำให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นได้เป็นอันมาก และชั้นที่ 5 ความต้องการที่จะบรรลุถึงความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง คือ ความต้องการสูงสุดของบุคคลที่บุคคลจะต้องพยายามกระทำสิ่งต่าง ๆ ตามความเหมาะสม และความสามารถของตนเอง จากทฤษฎีความต้องการของ Maslow เห็นได้ว่ามนุษย์มีความต้องการที่จะได้รับการตอบสนองความต้องการในสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น ตามลำดับอายุ ฉะนั้น พ่อแม่ผู้ปกครองและครูจึงควรปฏิบัติดังนี้ คือ ตอบสนองความต้องการของเด็กชั้นพื้นฐานในด้านต่าง ๆ อย่างเพียงพอ ให้ความรักความอบอุ่นและความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยกับเด็ก และจัดกิจกรรมส่งเสริมความสามารถของเด็ก เพื่อให้เด็กเกิดความรู้สึกมั่นใจในตนเอง

ทฤษฎีพัฒนาการทางบุคลิกภาพตามแนวคิดของ Freud และ Erikson ซึ่ง Freud ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมในวัยเด็กที่มีผลต่อลักษณะพัฒนาการและบุคลิกภาพเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ โดย Freud เน้นว่าชีวิตในวัยเด็กเป็นวัยที่สำคัญของชีวิตมนุษย์ การตอบสนองและจัดประสบการณ์ที่ดีเพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกาย จะทำให้เด็กพัฒนาไปตามลำดับขั้นตอนของพัฒนาการ จากทฤษฎีของ Freud เห็นได้ว่าประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมในวัยเด็กจะมีอิทธิพลต่อลักษณะพัฒนาการและบุคลิกภาพของเด็ก เมื่อเติบโตขึ้น การตอบสนองความต้องการของเด็กอย่างเพียงพอในทุกขั้นของพัฒนาการจะช่วยทำให้เด็กสามารถผ่านขั้นตอนเหล่านี้ไปด้วยดี หากเด็กไม่ได้รับการตอบสนองในขั้นหนึ่งขั้นใดจะทำให้เด็กเกิดชะงักกับการพัฒนาขั้นต่อไป เป็นผลทำให้ลำบากในการปรับตัวเมื่อโตขึ้นพื้นฐานทางบุคลิกภาพจะถูกวางไว้ในช่วง 5 ปีแรกของชีวิต บุคลิกภาพของผู้ใหญ่จะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับว่าจะสามารถผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ในวัยเด็กได้ดีเพียงใด ฉะนั้นพ่อแม่ ผู้ปกครองหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กควรปฏิบัติดังนี้ พยายามจัดสภาพแวดล้อมให้ตอบสนองความต้องการของเด็ก ปฏิบัติต่อเด็กด้วยความรัก ความเข้าใจ ไม่บังคับเด็ก เปิดโอกาสให้เด็กแสดงออกเพื่อพัฒนาความสามารถของตนเอง และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็ก โดยพยายามปลูกฝังและสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม นอกจากนี้ Erikson ได้ศึกษาถึงความต้องการของมนุษย์กล่าวว่าวัยเด็กเป็นวัยที่กำลังเรียนรู้สิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว ถ้าสภาพแวดล้อมที่เด็กอยู่ทำให้เด็กมีความสุข เด็กจะมองโลกในแง่ดีมีความเชื่อมั่นในตนเอง และเกิดความไว้วางใจผู้อื่น หากเด็กไม่พอใจในสภาพแวดล้อมรอบตัวเด็กจะทำให้เด็กขาดความสุข มองโลกในแง่ร้ายและขาดความมั่นใจในตนเอง ซึ่ง Erikson เน้นถึงการปฏิบัติตนของบิดามารดาว่ามีผลต่อการพัฒนาความเชื่อมั่น อารมณ์ และบุคลิกภาพของเด็กเป็นอย่างมาก จากทฤษฎีของ Erikson จะเห็นได้ว่าสิ่งแวดล้อมที่ดีจะช่วย

พัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก ซึ่งเด็กปฐมวัยจะอยู่ในขั้นความไว้วางใจ ขั้นความเป็นตัวของตัวเอง และขั้นความคิดริเริ่ม ฉะนั้นพ่อแม่ผู้ปกครองและครู ควรปฏิบัติต่อเด็ก ดังนี้ ให้ความรักความอบอุ่น และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็ก เปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกกิจกรรม ทดลอง ค้นคว้าสิ่งต่าง ๆ อย่างอิสระ จัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ กระตุ้นให้เด็กลงมือแก้ปัญหา และค้นพบสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง ให้กำลังใจ ชมเชย และส่งเสริมให้เด็กเกิดความสำเร็จ

ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาแนวคิดของ Piaget ได้ศึกษาพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กเป็นขั้น ๆ ตามลำดับอายุ โดยในช่วงปฐมวัย ได้แก่ 1)ขั้นประสาทสัมผัส และการเคลื่อนไหว อยู่ในช่วงแรกเกิดจนถึงอายุ 2 ปี พฤติกรรมของเด็กในวัยนี้ขึ้นอยู่กับการเล่นเป็นส่วนใหญ่ เช่น การไขว่คว้า การมอง เด็กจะแสดงให้เห็นว่ามีพัฒนาการทางสติปัญญาด้วยการกระทำ เด็กสามารถแก้ปัญหาได้ แม้ว่ายังไม่สามารถอธิบายได้ด้วยคำพูด การที่เด็กได้ปะทะกับสิ่งแวดล้อมด้วยตนเองจะช่วยให้พัฒนาสติปัญญาและความคิด แต่กิจกรรมส่วนใหญ่ยังคงอยู่เฉพาะสิ่งที่สามารถสัมผัสได้เท่านั้น 2)ขั้นความคิดก่อน อยู่ในช่วงอายุ 2 - 7 ปี เป็นขั้นที่เด็กเริ่มเรียนรู้ภาษาพูดและเข้าใจท่าทางที่สื่อความหมาย เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ดีขึ้นแต่ยังอาศัยการเรียนรู้เป็นส่วนใหญ่ ยังไม่สามารถคิดหาเหตุผลได้จากทฤษฎีพัฒนาการของ Piaget เห็นได้ว่าเด็กปฐมวัยจะรับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้จากการใช้ประสาทสัมผัส และการรับรู้เป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้น พ่อแม่ ผู้ปกครองและครูจึงควรปฏิบัติดังนี้ พยายามหาของเล่นหรือสื่อต่าง ๆ เพื่อให้เด็กได้ทดลองหยิบ จับ สัมผัส อันจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ พยายามจัดกิจกรรมและสภาพแวดล้อมที่จะกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสม ฝึกให้เด็กใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เพื่อพัฒนาประสาทการรับรู้ และจัดกิจกรรมที่จะช่วยกระตุ้นความคิดเพื่อให้เด็กได้มีประสบการณ์เพียงพออันจะเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาขั้นต่อไป

ทฤษฎีวัฒนธรรมทางสังคมของ Vygotsky การเล่นมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ การพัฒนาแก่เด็กในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านความคิด จินตนาการ ภาษา ด้านการเรียนรู้กฎระเบียบทางสังคม วัฒนธรรม ซึ่งการเล่นจะดึงเอาความรู้สึกนึกคิดของเด็กออกมา และที่สำคัญการเล่นมีหน้าที่พัฒนาจิตใจของเด็กให้สูงขึ้น โดยการเล่นอาจจะแฝงด้านคุณธรรม จริยธรรมให้แก่เด็ก รวมถึงพัฒนาการทางด้านสังคมด้วย เพราะการเล่นเด็กจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและกับวัตถุ Vygotsky จะให้ความสำคัญโดยเริ่มตั้งแต่ช่วงแรกของชีวิต เป็นต้นไป โดยเด็กจะมีกระบวนการเล่นที่เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงอายุ ตามสภาพแวดล้อม และบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นการเล่นที่เป็นส่วนตัว การเล่นในเกมหั้ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามที ต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งในระบบการศึกษา และจากที่กล่าวมาไม่ว่า เด็กจะมีรูปแบบการเล่นแบบไหน เล่นที่บ้าน หรือที่โรงเรียน ก็จะเกี่ยวข้องและมีกระบวนการเรียนรู้ หรือกระบวนการในการพัฒนากับทฤษฎีที่สำคัญของ Vygotsky แนวคิดที่สำคัญของทฤษฎีของ Vygotsky คือ สภาวะการเรียนรู้ของเด็ก (Zone of Proximal Development: ZPD) ซึ่งเป็นระยะห่างระหว่างสิ่งที่เด็กสามารถทำได้ด้วยตนเองตามลำพังกับการที่เด็กสามารถทำได้โดยการช่วยเหลือจากผู้มีทักษะ และประสบการณ์มากกว่าตน อาจเป็นผู้ใหญ่หรือเด็กคนอื่น Vygotsky เชื่อว่าปัจจัยสำคัญมิใช่เด็กเกิดความรู้หรือความเข้าใจเท่านั้น แต่เป็นความสามารถของเด็กที่จะเรียนรู้โดยได้รับการช่วยเหลือ ซึ่ง Vygotsky เรียกการช่วยเหลือของผู้ใหญ่หรือเพื่อนว่า Scaffolding คือ การเสริมต่อการเรียนรู้ และเพื่อให้สภาวะการเรียนรู้ดำเนินไปด้วยดี ผู้ใหญ่ต้องเป็นผู้สังเกตที่ดี รู้ว่าเด็กกำลังอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ตรงที่ใด จะพัฒนาอะไรต่อไปได้ เด็กต้องการอะไร รวมทั้งบริบทสังคมที่แวดล้อม ข้อมูลจาก

การสังเกตดังกล่าว จะช่วยให้ผู้ใหญ่สามารถสนับสนุนการเรียนรู้ของเด็ก การนำแนวคิดของ Vygotsky ไปใช้ การช่วยเหลือของผู้ใหญ่โดยสนับสนุนการเรียนรู้ของเด็กเป็นสิ่งสำคัญ พ่อแม่ ผู้ปกครองและครู ต้องหันกลับมามอง “การเล่น” และให้ความสำคัญกับการเล่นอย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อที่การเล่นจะได้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาเด็กได้ในทุกช่วงอายุต่อไป

แนวคิดการมีส่วนร่วม เป็นการเกี่ยวข้องกับทางด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งใน สถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของ กลุ่มนั้น ทำให้เกิดการร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม ซึ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมมี 6 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2) การมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็น 3) การมีส่วนร่วมการวางแผน 4) การมีส่วนร่วมดำเนินการ และ 5) การมีส่วนร่วมประเมินผล และ 6) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งการที่ครูและผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การกระทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมเกิดความผูกพันมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่จะดำเนินงาน เป็นเครื่องชี้นำตนเองให้ทำด้วยความ สม่ัครใจ

แนวคิดการเล่นตามรอยพระยุคลบาท สมเด็จพระบรมชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนี ทั้งสองพระองค์เป็น พระปรมจารย์ผู้บุกเบิก นำองค์ความรู้เรื่องการพัฒนาสมองมาใช้ในการเลี้ยงดู พระธิดาและพระโอรส 60 ปีก่อนที่ผู้เชี่ยวชาญด้านสมองและนักการศึกษาจะเริ่มสนใจค้นพบและ เข้าใจเรื่องการพัฒนาสมอง ซึ่งการเล่นตามรอยพระยุคลบาท เป็นการเล่นที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับ “ธรรมชาติ” ครอบคลุมทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตที่แวดล้อมตัวเพื่อเด็กจะได้มีพัฒนาการ ด้าน โครงสร้างและการทำงานของสมองให้สมองเจริญเติบโตได้เต็มศักยภาพ ผู้ใหญ่ต้องใช้เวลาสำหรับการ เล่นของเด็กอย่างเพียงพอและมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กในจังหวะและช่วงเวลาที่เหมาะสมรวมทั้งเฝ้าระวัง ดูแลเรื่องความปลอดภัยของเด็ก โดยเปิดโอกาสให้เด็กเล่นอิสระ เล่นกับธรรมชาติ เล่นแก้ปัญหา เล่น บทบาทสมมติ เล่นเดินทางและท่องเที่ยว เล่นกับของจริงที่หลากหลาย การทำบุญ การฟังและเล่น ดนตรี เล่นกับสถานการณ์จริง: ภาษา เล่นกับเพื่อนที่หลากหลาย เล่นกับงานบ้าน เล่นกีฬา เล่นแบบมี ครู การเล่นที่ท้าทาย และเล่นกับงานประดิษฐ์ เด็กได้โอกาสในการลงมือปฏิบัติ(learning by doing) ได้แก้ปัญหา ได้ตัดสินใจ ได้ช่วยเหลือคนอื่น ฝึกวางแผน ได้คิดออกแบบ ได้ประเมินตนเอง ได้คิด อิสระ เรียนรู้จากสถานการณ์จริง เป้าหมายสูงสุดที่เกิดจากการเล่น คือ การเรียนรู้ของสมองที่ สามารถ คิดค้นทำและพัฒนาได้ด้วยตนเอง อันจะเป็นการพัฒนาทักษะสมอง-อีเอฟได้เป็นอย่างดี

จากเอกสารและข้อมูลดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะนำแนวคิด ทฤษฎี ดังกล่าวข้างต้นมาพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟสำหรับเด็กปฐมวัยโดยใช้ กระบวนการมีส่วนร่วมในโรงเรียนเครือข่าย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ทั้งนี้เพื่อให้ได้รูปแบบการ เสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟ สำหรับเด็กปฐมวัยที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางให้หน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัย รวมทั้งครูและผู้ปกครองนำไปใช้จัดกิจกรรมบูรณาการในวิถีชีวิตประจำวัน อันจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของเด็กปฐมวัยและสังคมในภาพรวมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างรูปแบบการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟสำหรับเด็กปฐมวัยโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ในโรงเรียนเครือข่าย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
2. เพื่อทดลองใช้รูปแบบการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟสำหรับเด็กปฐมวัยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมในโรงเรียนเครือข่าย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟสำหรับเด็กปฐมวัยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมในโรงเรียนเครือข่าย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (research and development) ซึ่งใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) กำหนดขอบเขตของการศึกษาคือครอบคลุมขอบเขตด้านประชากร และให้ผู้ข้อมูลสำคัญ ขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขตด้านเนื้อหา และขอบเขตด้านระยะเวลา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1.1 ประชากร ได้แก่ ครู ผู้ปกครองและเด็กโรงเรียนเครือข่ายของ มหาวิทยาลัยสวนดุสิตในจังหวัดกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล จำนวน 14 แห่ง รวมทั้งสิ้น ครู 83 คน ผู้ปกครอง 1,306 คน และเด็ก 1,306 คน

กลุ่มตัวอย่างในการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟสำหรับเด็กปฐมวัย ได้แก่ครูโรงเรียนละ 2-3 คน และผู้ปกครองโรงเรียนละ 20-25 คน จากโรงเรียนเครือข่าย มหาวิทยาลัยสวนดุสิตในจังหวัดกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล จำนวน 6 แห่ง รวมทั้งสิ้นครู 18 คนและผู้ปกครอง 116 คน

กลุ่มตัวอย่างในการทดลองใช้รูปแบบการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟสำหรับเด็กปฐมวัย ได้แก่ เด็กปฐมวัยโรงเรียนละ 20-25 คน จากโรงเรียนเครือข่ายมหาวิทยาลัยสวนดุสิต จำนวน 6 แห่ง รวมทั้งสิ้น 108 คน

1.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านทักษะสมอง-อีเอฟ ด้านการวัดและประเมินผลและด้านการศึกษาปฐมวัย รวมทั้งตัวแทนครู ผู้บริหารและผู้ปกครองโรงเรียนเครือข่ายของ มหาวิทยาลัยสวนดุสิตในจังหวัดกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล รวมทั้งสิ้น 11 คน

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษาและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟสำหรับเด็กปฐมวัย ได้แก่ โรงเรียนเครือข่ายของมหาวิทยาลัยสวนดุสิต ในจังหวัดกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล จำนวน 6 แห่ง ประกอบด้วยโรงเรียนสังกัดหน่วยงานรัฐ จำนวน 3 แห่ง ได้แก่โรงเรียนสาธิตละอออุทิศ

โรงเรียนอนุบาลพิบูลเวศม์ และ โรงเรียนอนุบาลนนทบุรี โรงเรียนสังกัดหน่วยงานภาคเอกชน จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนอนุบาลมณีรัตน์ โรงเรียนอนุบาลมณีนียาและโรงเรียนเกษมพิทยา แผนกอนุบาล

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

3.1 แนวคิดการมีส่วนร่วม มีขั้นตอนการมีส่วนร่วม 6 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูลพื้นฐานสำหรับการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟเด็กปฐมวัย 2) การมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นสำหรับการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟเด็กปฐมวัย 3) การมีส่วนร่วมการวางแผนสำหรับการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟเด็กปฐมวัย 4) การมีส่วนร่วมดำเนินการสำหรับการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟเด็กปฐมวัย 5) การมีส่วนร่วมประเมินผลสำหรับการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟเด็กปฐมวัย และ 6) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกันสำหรับการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟเด็กปฐมวัย

3.2 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวางแผน 2) การปฏิบัติการตามแผนที่กำหนด 3) การสังเกตผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานและ 4) การประเมินผลสะท้อนกลับ

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยทั้งสิ้น 18 เดือน คือ เดือนตุลาคม 2560 ถึงมีนาคม 2562

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

รูปแบบการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟ หมายถึง โครงสร้างของการจัดการเรียนรู้ของครูในโรงเรียนและการปลูกฝังโดยครอบครัวที่จัดขึ้นอย่างมีแบบแผนตาม แนวคิด ทฤษฎีในการจัดการเรียนรู้เป็นไปตามหลักการที่ยึดถือ โดยเน้นการจัดกระบวนการเรียนรู้ 2 ส่วน คือ ส่วนแรก ได้แก่ การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในบรรยากาศเชิงบวกทั้งที่โรงเรียนและบ้าน และส่วนที่ 2 ได้แก่ การจัดกิจกรรมบูรณาการผ่านการเล่นตามรอยพระยุคลบาททั้งที่โรงเรียนและบ้าน เพื่อให้เด็กปฐมวัยพัฒนาทักษะสมอง-อีเอฟ

กระบวนการมีส่วนร่วม หมายถึง ความร่วมมือที่เป็นอิสระโดยความสมัครใจของครูและผู้ปกครองโรงเรียนเครือข่าย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติ ดำเนินการ ร่วมประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์ในการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟเด็กปฐมวัย

เด็กปฐมวัย หมายถึง เด็กชาย – หญิง อายุ 3-6 ปี ที่กำลังเรียนในระดับชั้นอนุบาล 1-3 โรงเรียนเครือข่าย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต จำนวน 120 คน

ทักษะสมอง-อีเอฟ หมายถึง กระบวนการทำงานของสมองส่วนหน้าในการกำกับ อารมณ์ ความคิดและการกระทำจนเกิดพฤติกรรมที่มุ่งสู่เป้าหมาย ประกอบด้วยทักษะพื้นฐาน 5 ด้าน คือ

1. การยับยั้งพฤติกรรม หมายถึง ความสามารถในการควบคุมการแสดงออกผ่านการสื่อสารด้วยคำพูด การกระทำ สีหน้า ท่าทาง และพฤติกรรมให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม
2. ความจำเพื่อใช้งาน หมายถึง ความสามารถในการจำข้อมูลและจัดการข้อมูลมาใช้ตามสถานการณ์ที่ต้องการ เพื่อแก้ปัญหาได้
3. การยืดหยุ่นความคิด หมายถึง ความสามารถในการปรับเปลี่ยนความคิดให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้
4. การควบคุมอารมณ์ หมายถึง ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ให้แสดงออกอย่างเหมาะสมตามสถานการณ์
5. การวางแผนจัดการ หมายถึง ความสามารถในการวางแผนจัดการงานให้เสร็จ มองเห็นภาพรวมของงาน ตั้งแต่การตั้งเป้าหมาย จัดลำดับความสำคัญ ดำเนินการเป็นขั้นตอนและมีการประเมินผล

โรงเรียนเครือข่าย ของมหาวิทยาลัยสวนดุสิต หมายถึง โรงเรียนระดับปฐมวัยที่ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ส่งนักศึกษาหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา การศึกษาปฐมวัยไปปฏิบัติการสอนในสถานศึกษา ในภาคเรียนที่ 2/2560 มีจำนวน 14 แห่ง ประกอบด้วย โรงเรียนสังกัดหน่วยงานรัฐ จำนวน 6 แห่ง ได้แก่โรงเรียนสาธิตละอออุทิศ โรงเรียนอนุบาลพิบูลเวศม์ โรงเรียนอนุบาลนนทบุรี โรงเรียนอนุบาลวัดปรีชาญาณ โรงเรียนทุ่งมหาเมฆ โรงเรียนที่ปิงกรวิทยาพัฒนา (วัดโบสถ์) และโรงเรียนสังกัดหน่วยงานภาคเอกชน จำนวน 8 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนอนุบาลมณีรัตน์ โรงเรียนอนุบาลมณีนยา โรงเรียนเกษมพิทยา แผนกอนุบาล โรงเรียนสยามสามไตร โรงเรียนเพลินพัฒนา โรงเรียนวรรณสว่างจิต โรงเรียนบ้านพลอยภูมิ และโรงเรียนจิตรลดา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลจากการวิจัยครั้งนี้ได้รับประโยชน์ในประเด็นต่อไปนี้

1. ได้คู่มือรูปแบบการเสริมสร้างทักษะสมอง-อีเอฟสำหรับเด็กปฐมวัยที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในกิจกรรมประจำวันในโรงเรียนและกิจกรรมในวิถีชีวิตประจำวันของครอบครัว
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาปฐมวัยสามารถนำไปกำหนดเป็นนโยบายในการพัฒนาคุณภาพเด็กให้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2560 ที่มีสาระสำคัญว่าด้วยเรื่องการพัฒนาทักษะสมอง-อีเอฟ